

Zuiderzeebad

Oorlogsherinneringen van een schooljongen

Harderwijks verzet in WOII

Vittepraetje

Kwartaalblad van de historische vereniging HERDEREWICH

inhoud

Van de redactie (Ed van der Heijden)	2
Samen alleen (Matty Moggré)	3
Prikbord	4
Agenda	5
Harderwijk herdenkt	5
Harderwijker vissers in oorlogstijd (Robert Oosterhof)	6
De Kegelbaan in Harderwijk (Niek de Jong)	10
“Het is mijn plicht ... Ik ga niet heen” (Johan van Sonnen) . . .	12
Opkomst en ondergang van het Zuiderzeepad (Wim Meijboom)	15
Oorlogsherinneringen van een schooljongen (Ed van der Heijden)	19
Jubileum Harderwijks Visserskoor De Aalangers (Lex Schuijl)	22

Van de redactie

tekst **Ed van der Heijden**

De wereld is helemaal anders sinds het vorige Vittepraetje. Het is 6 mei als ik dit bericht schrijf en we zitten nog wel in de ‘lock down’ die we als gevolg van het covid-19 virus de afgelopen maanden over ons heen hebben gekregen. De maatregelen worden een beetje versoepeld heb ik van onze premier begrepen. Ondanks alle coronaperikelen heeft de redactie een aantal interessante artikelen geselecteerd over de geschiedenis van Harderwijk. Een aantal gaat nog over de Tweede Wereldoorlog en de bevrijding, een beetje als troost voor het feit dat we de bevrijding van Harderwijk en de rest van Nederland niet hebben kunnen vieren.

Robert Oosterhof neemt ons mee naar de vissers in de WOII en hoe zij een en ander hebben beleefd. Weet u wie Wouter van Dam is? Hij was een bekende persoon uit het verzet. Johan van Sonnen vertelt over het verzet in Harderwijk. In het vorige Vittepraetje staat een verhaal over de geschiedenis van het Sophia-badhuis. Deze keer vertelt Wim Meijboom over het Zuiderzeepad, dat in de eerste helft van de vorige eeuw zo’n beetje lag op de plek waar zich nu Walhalla op het Strandeiland bevindt. In de buurt van het oude Sophia-badhuis lag ook een kegelbaan. Niek de Jong heeft hier onderzoek naar gedaan en de geschiedenis opgeschreven. Cor Klijntunte, een oud-Harderwijker, die hier nog wel familieleden heeft wonen, is geïnterviewd over zijn belevenissen uit de oorlog toen hij nog een schooljongen was. Eén van de feestelijkheden die, als gevolg van het coronavirus, is afgelast is het 35-jarig bestaan van de Aalangers. Lex Schuijl heeft het bestuur geïnterviewd. Op de Prikbordpagina staan allerlei wetenswaardigheden. Verder is er een bladzijde opgenomen met reacties op de Bevrijdingsspecial, die begin april op elk adres in Harderwijk in het kader van 75 jaar bevrijding is rondgebracht.

De tijden zijn nog heel onzeker, daarom is er een erg korte agenda. Kijkt u vooral op de website van Herderewich en let op mededelingen in de kranten. Het voorwoord van onze voorzitter, Matty Moggré, bevat veel opbeurende woorden over de situatie waarin wij ons nu in verband met het coronavirus bevinden.

De redactie wenst u veel leesplezier en: ‘houd vol en blijf gezond’.
Wij horen graag uw reactie.

BESTUUR
Voorzitter
Matty Moggré
Secretaris
John Wetzels
secretaris@herderewich.nl
tel: 0341-426847
Penningmeester
Dennis Koning
Leden:
Leen Karssen (bibliotheek)
Martijn Pijenburg (redactie)
Jan Ruijne (redactie)

REDACTIE
redactie@herderewich.nl
Hoofdredacteur
Ed van der Heijden
Eindredacteur
Gijsje Verwijs-ten Hove
Redacteuren
Lex Schuijl, Jan Ruijne
Adviserend lid
Martijn Pijenburg

VERSPREIDINGSTEAM:
Wim Buitenhuis
jowi34@solcon.nl
tel: 0341-412735
Ben Companjen

LEDENADMINISTRATIE
Dennis Koning
ledenadministratie@herderewich.nl
06-55751483 (na 18.00 uur)

WERKGROEPEN:
Archeologie:
Jeroen Dielemans
Commissie Naamgeving:
Niek de Jong
Commissie Ruimtelijke Kwaliteit:
Désirée van Liempt
Genealogie:
Renate Uittien-Jacobs
Kroniek van Harderwijk:
Wietse Hummel
Hierden:
Evert Jacobs
Ornamenten Kunstwacht:
Karel Chr. Uittien
Coördinator vrijwilligers Vischpoort:
Joke en Harry Huijgen

BIBLIOTHEEK,
HISTORISCH KENNISCENTRUM:
Leen Karssen
bibliotheek@herderewich.nl

BEZOEKADRES:
Vischpoort, ingang Schapenhoek 9,
Harderwijk
Huismeester Vischpoort:
Karel Kok
huismeester@herderewich.nl
tel: 06-19957923
Willem van Sonnen
Leden en niet-leden kunnen van de
Vischpoort gebruik maken voor het vieren
van een feestje o.i.d. Informatie bij de
huismeester.

CONTACT
Voor informatie: www.herderewich.nl
IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92

Sluiting aanleveren kopij voor het
volgende Vittepraetje is 26 juli 2020

OPMAAK, DRUK
gewoonton
www.gewoonton.nl

Niets uit deze uitgave mag zonder toestemming
van de redactie worden overgenomen voor com-
merciële doeleinden of ten behoeve van andere
publicaties. De redactie behoudt zich het recht
voor, in overleg met de schrijver, een artikel in te
korten. Overname van een artikel is alleen mogelijk
na toestemming van de auteur en de redactie.
Het redactiestatuut is -voor hen die daar behoefte
aan hebben- op te vragen bij het secretariaat.

Afbeelding op voorblad:
Vischpoort (foto: Ton van der Gaag)

Samen alleen

Vandaag (2 mei) zijn we ‘samen alleen’. We vechten tegen een virus en doen het samen door alleen te blijven en door afstand tot elkaar te houden. We doen het samen door niet meer ‘samen’ te zijn, geen afspraken voor ‘samen’ te maken en elkaar dus niet meer te ontmoeten. Wonderlijke woordspeling: ‘samen alleen’. Ook als Herderewich doen we het zo wonderlijk samen: We houden geen ledenvergadering, geen bestuursvergadering, geen lezing en geen buitenactiviteit. We komen niet meer samen. Ik mis die contacten wel, ook al doe ik dat samen. Gelukkig hebben we onze digitale mogelijkheden! Radio, tv, internet, video-vergaderen en noem maar op. Heel veel mogelijkheden om iets van ‘samen’ te ervaren. Maar het zijn bliken mogelijkheden.

We zouden met elkaar de bevrijding vieren: op 18 april de bevrijding van Harderwijk en op 5 mei van heel Nederland. Gaan we er in 2021 een viering van maken? 75+1? Er zou een Canadees koor naar Nederland en ook naar Harderwijk komen. In

Canada kijkt men daar al naar uit: het logo is aangepast.

Jammer dat we nog maar 65% van de leden digitaal kunnen bereiken. Hebben we uw e-mailadres? Wanneer u de digitale nieuwsbrief hebt gekregen, dan weten we u digitaal te vinden. Zo niet, geef uw e-mailadres even door aan de secretaris!

Herderewich heeft een blad samengesteld: ‘Harderwijk herdenkt 75 jaar vrijheid’. Dat is gedrukt en verspreid.

En het is veel gelezen blijkt uit de reacties die we kregen. (Zie verderop in dit blad).

Wat doen we met onze ledenvergadering? Zou die in september/ oktober kunnen plaatsvinden? Op het moment waarop ik dit schrijf, is dat nog niet te zeggen. Er is nog zoveel onzekerheid over de ontwikkeling van het virus, over de ziekte, over bestrijding- en herstelmogelijkheden. We hopen natuurlijk dat het virus onder controle is, zodat er meer kan en meer mag. Maar zolang dat niet zo is: wees voorzichtig! Blijf thuis, blijf gezond!

Het bestuur wenst alle leden, zeker hen die op de een of andere manier getroffen zijn door corona, heel veel sterkte toe.

Namens het bestuur,

Matty Moggré
Voorzitter

Wij verwelkomen de nieuwe leden:
De dames T. 't Hart - van Putten, A.E. Toom en H. Cageling - Foppen en de heren AJ.T. Deeves, H.J.M. Massar, M. den Harder, A. Bruinink, P.G. Huijbarts, J.J.C. Verhoeff en B. Westerveld

prikbord

Harderwijker gasfabriek

Enige tijd geleden werd Wim Buitenhuis verrast door een mailbericht. Een achterkleinzoon van de oud-directeur van de Harderwijker gasfabriek, J Adriaanse, stuurde hem de inhoud van 'Een mensenleven' toe. Hierin staan o. a. herinneringen van Adriaanse over zijn werk op de gasfabriek. Die herinneringen ontbreken jammer genoeg in het boek dat Wim schreef over de gasfabriek. Digitaal zijn die gegevens nu verwerkt in zijn boek. Het boek is uiteraard in zijn geheel digitaal bij Wim Buitenhuis verkrijgbaar.

'Rijke baronnen en bezitloze paters 375 jaar landgoed De Essenburgh'

Het boek van Martijn Pijnenburg over De Essenburgh is op begin april 2020 verschenen. Het is uitgegeven bij Berne Media, uitgeverij Abdij van Berne Heeswijk, telt 320 pagina's, kost €29,95 en is te bestellen bij de lokale boekhandel, bij een internetwinkel (ISBN-nummer 978-90-8972-382-6) of bij de uitgever (www.bernemedia.com). Voor meer informatie over het boek kunt u contact opnemen met Martijn Pijnenburg via ma.pijnenburg@gmail.com.

Liberation fietsroute

Een indrukwekkende fietsroute, ontwikkeld door de Harderwijker Stadsgidsen, neemt je mee langs meer dan 20 herinneringen aan bijzondere gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog. Het is echt bijzonder om door de gemeentes Harderwijk, Ermelo en Nunspeet te fietsen en te ontdekken wat er zich tijdens de oorlog allemaal heeft afgespeeld. Volg de knooppunten op de kaart en breng een bezoek aan alle gedenkwaardige plaatsen. De route is 70 km lang, maar in te korten tot 45 km. Bij de TIP (Toeristisch Informatie Punt) in het Oude Stadhuis van Harderwijk kunt u de route tegen een kleine vergoeding krijgen, evenals een app, waarop de route is aangegeven.

Alfons Ariensschool adopteert een monument

Vanuit het Comité 4-5 mei is gevraagd een bevrijdingsmonument te adopteren. In dat kader heeft de Alfons Ariensschool het monument van de vermoorde Joodse Harderwijkers bij de Oude Synagoge geadopteerd. Vóór de meivakantie, op 21 april, is door Finn, Sarah, Mark en Nora uit groep 8 een bloemstuk gelegd bij dat monument. Dit jaar was 21 april een bijzondere dag: Jom Hasjoa, 'Dag der vernietiging'. Op die dag herdenkt het Joodse volk de Holocaust. (foto: Elise Mulder)

De Joodse Harderwijkers en animatiefilms Joods Erfgoed

Tot en met 15 oktober: Expositie in de voormalige Synagoge. Vrijdag- en zaterdagmiddag en vijf dagen in de schoolvakanties.

Wandelen langs het Westerborkpad

Het Westerborkpad is het lange-afstand-wandelpad in het spoor van de Jodenvervolgung. De route loopt vanaf de Hollandsche Schouwburg in Amsterdam tot Herinneringscentrum Kamp Westerbork in Drenthe. Het pad is 342 km lang en verdeeld in 56 trajecten. Op sommige plekken langs de route zijn er luisterplekken. Door het kiezen van een telefoonnummer en m.b.v. een QR code of cijfercode kun je luisteren naar een verhaal over wat er zich daar heeft afgespeeld. Er zijn vier items over Harderwijk te beluisteren.

Luister naar het verhaal, telef.nr 0593-788105 plus de code, bijvoorbeeld code 125, 130 of 132 www.westerborkluisterpad.nl

agenda 2020

onder voorbehoud

Zaterdag en zondag 12 en 13 september 2020

Open Monumentendagen. Thema "Leermoment".

Alleen zoveel mogelijk monumenten open, geen bijzondere evenementen. Informatie volgt.

Woensdag 18 november 2020

Geschiedenisquiz. Informatie volgt.

De oplossing van de codekraker

Veel inzenders gaven niet het antwoord op de vraag, maar vulden de tekst in die ze gevonden hadden. Een enkeling had niet door dat er vier codekrakers waren. Er waren 7 goede inzenders. De prijs gaat naar: **Erna Nieuwenhuizen**.

Pag. 2: De vraag was: wie zei dit? Het antwoord: **Maarten van Panhuis**. Hij zei: "hun vrijheid was afgepakt".

Pag. 8: De vraag was: wie zijn dit? Het antwoord: **Eva en Bram**.

Pag. 32: De vraag was: wie zei dit? Het antwoord: **Reijn Mooij**. Hij zei: "Probeer te ontsnappen".

Pag. 34: De vraag was: voor wie geldt dit? Het antwoord: **Kareem en Bisher Tuijar**. "Vrijheid voelt geweldig".

Harderwijk herdenkt

In april is onze Special huis aan huis bezorgd. Het bestuur heeft er voor gekozen om het blad ook apart bij de leden te bezorgen. Veel leden hebben een nee-nee sticker of nee-ja sticker. Dan wordt het blad niet in de brievenbus gedaan. Maar het kan dus gebeuren dat u er twee gekregen heeft, omdat u geen sticker op de brievenbus had. Daar weet u vast wel raad mee! Er zijn nog heel wat exemplaren over, laat maar weten als u er nog een of meerderen wilt ontvangen.

Herderewich ontving veel mooie reacties op de verschijning. En er meldden zich ook enkele nieuwe leden. Welkom! Enkele reacties

Wat een mooi uitgevoerd en inhoudelijk evenwichtig blad. Het zit echt heel goed in elkaar en is zeer interessant om te lezen.

Complimenten voor het magazine 75 jaar vrijheid!!!! Ik heb het in één keer uitgelezen! Boeiend doordat diverse punten belicht zijn, vluchtelingen (jong en oud) en hun ervaringen met vrijheid en onvrijheid, verzet, joden, treinstaking enz. Jullie mogen trots zijn op het blad.

Wat een prachtig blad, ik heb het in één keer gelezen.

Even een hartelijke dank voor de prachtige en boeiende uitgave van Harderwijk Herdenkt! Er is veel tijd, kennis en inzet voor nodig om dit tot stand te brengen. We hebben het blad met veel belangstelling gelezen. veel succes met jullie werk om de historie van Harderwijk onder de aandacht te brengen!

Wat een prachtige uitgave van 75 jaar vrijheid!! Dank jullie wel!!

We misten de waardering voor de Canadezen

Hulde is een oud woord dat mijn al lang overleden schoonvader gebruikte. (...) Hulde voor dit blad!

tekst **Robert Oosterhof**

Robert Oosterhof is lid van de Vereniging Botterbehoud en doet onderzoek naar de geschiedenis van de visserij en de botters.

HK 21 door Eibert den Herder

Harderwijker vissers in oorlogstijd

De Harderwijker vissersvloot telde bij aanvang van de Tweede Wereldoorlog zo'n 75 schuiten. In de tien jaren daarvoor was de vloot bijna gehalveerd. De afsluiting van de Zuiderzee had de visserij zwaar getroffen. Haring, garnalen en ansjovis werden niet meer gevangen en vele vissers hadden noodgedwongen de bakens moeten verzetten. In 1930 vonden 234 mannen werk in de visserij en voorts nog enkele tientallen in de vishandel en -rokerijen, op de scheepswerven of als scheepstimmerman of mandenmaker, samen een 10% van de beroepsbevolking. Met name de eerste jaren na de afsluiting waren rampzalig geweest maar kort voor de oorlog begon de paling- en snoekbaarsstand aan te trekken en de grootste ellende leek achter de rug.

DE OORLOG BREEKT UIT

De vissers die in de nacht van 9 op 10 mei 1940 op zee waren hoorden talloze vliegtuigen overkomen. Radio hadden ze niet aan boord maar hun bange vermoedens kwamen uit: Duitsland was Nederland binnengevallen. Gerrit Petersen, schipper van de HK 6, viste die nacht ten westen van Elburg. Van een Marker visser hoorde hij dat het oorlog was, hij ging terug naar Harderwijk. Daar kreeg hij opdracht soldaten op terugtocht vanaf de IJssellinie te transporteren naar Amsterdam.

BOTTERINVASIE MEI 1940

Nadat de IJssellinie was doorbroken, stuitte het Duitse leger op de Grebbelinie, de krachtigste verdedigingslijn. De Duitse bevelhebber wilde de aanval op de Grebbelinie in het noorden ondersteunen door een actie over het IJsselmeer in de rug van het Nederlandse leger. Daartoe zou een landingsoperatie vanuit Harderwijk bij Huizen moeten plaatsvinden. Tevens kon dan de zender Hilversum worden bezet. In Harderwijk werden 17 vissersschepen gevorderd die in de vroege ochtend van 15 mei aan hun tocht naar Huizen begonnen. Op de plecht van de schepen was een mitrailleur geïnstalleerd en elke botter kreeg 10 à 15 soldaten met wapens en fietsen aan boord. Voor de Harderwiekers een angstige tocht want zij konden doelwit vormen voor Nederlandse troepen of Engelse vliegtuigen. Maar het liep goed af: voordat het tot schermutselingen kwam had Nederland op 15 mei gecapituleerd.

EEN DONKERE TIJD

De visserij had in de oorlog met allerlei problemen te kampen. Door verduisteringsmaatregelen mochten de schepen amper licht voeren en omdat haven- en kustlichten waren gedoofd was navigeren hachelijk. Er werd een verbod ingesteld om 's nachts te vissen, bij uitstek de tijd om paling te vangen. Voor donker moesten de schepen

De noodvergunning van Bessel Jonker, HK 54

weer in de haven liggen en omdat alles op de zeilen ging, was er weinig tijd om te vissen. Later werd het verbod wel versoepeld. Delen van het IJsselmeer waren voor de scheepvaart en visserij afgesloten. Een groot 'Sperrgebiet' bevond zich tussen Marken en Hoorn. Bij Harderwijk was het kustgebied tussen Hierden en Horst streng verboden. Daar lagen Duitse schietbanen waar veel met luchtafweergeschut werd geoefend. Op het IJsselmeer was het tijdens de oorlog erg gevaarlijk. Voor veel geallieerde bommenwerpers was het de favoriete aanvliegroute naar Duitsland en op hun beurt waren zij doelwit voor Duitse jachtvliegtuigen en luchtafweergeschut. Tientallen vliegtuigen belandden in het IJsselmeer. Op 15 april 1944 visten de broers Jacob en Thijs Foppen met de botter HK 83 voor Harderwijk. Daar stortte de Amerikaanse vlieger Walter Korelski met zijn P-51 Mustang neer. De piloot landde met zijn parachute op het water, de Foppen's namen hem aan boord maar in de haven werd hij door de Duitsers krijgsgevangen gemaakt. Niemand was op het water zijn leven zeker. Met name vrachtschepen werden regelmatig beschoten. Dirk Foppen van de HK 10 vertelt: "Wij hadden een wit laken aan boord dat in de mast werd gehesen zodra er vliegtuigen in de buurt kwamen. Die vlogen soms zo dichtbij dat piloten naar ons zwaaiden." Door de vele wrakken in het IJsselmeer scheurden of verspeelden de vissers regelmatig hun netten. Dat was een enorme strop vooral ook omdat aan allerlei visserijmaterialen als katoen voor de zeilen, lijnolie voor het onderhoud en touwen steeds meer gebrek kwam en de prijzen fors stegen. Aangezien ook brandstof schaars werd, ging de visserij weer helemaal op de zeilen.

NOODVERGUNNINGEN

De uitbraak van de Tweede Wereldoorlog in september 1939 leidde tot ernstige problemen voor de Nederlandse Noordzeevervisserij. De aanvoer van haring, kabeljauw en makreel nam fors af en het belang van de IJsselmeervervisserij groeide. Om de voedselvoorziening te stimuleren werden vanaf 1942 zogeheten 'noodvergunningen' uitgegeven. Na de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 moesten de vissers een visserijvergunning aanvragen, voor de overheid het middel om overbevissing te voorkomen en de vloot te saneren. Maar het nijpende voedseltekort maakte uitbreiding van de vloot noodzakelijk. Alles wat drijven kon kreeg een vergunning, als ze maar vis aanbrachten. Zo telde

de vloot van Harderwijk in 1942 73 gewone en 29 noodvergunningen. Met name oud-vissers die in de twintiger en dertiger jaren de visserij hadden verlaten en zich als eendenhouder in Tonsel of langs de Parallelweg hadden gevestigd, grepen de noodvergunning aan om weer ter visvangst te gaan. Buiten gebruik gestelde vissersschepen die in een hoekje van de haven lagen te verkommeren werden opgekalefaterd en weer in gebruik genomen. Waarom was er juist bij eendenhouders zoveel animo? Door de uitbraak van de oorlog viel Engeland als belangrijkste exportland voor de eendeneieren weg en in de zomer van 1940 besloot het Rijksbureau voor de Voedselvoorziening dat de pluimveestapel tot een derde moest worden teruggebracht. De eendenhouderij stortte in; de visserij was het alternatief. En belangrijk: als visser was je vrijgesteld van de 'Arbeitseinsatz', de dwangarbeid voor de Duitse bezetter.

VAREN VOOR DE VOEDSELVOORZIENING

Naarmate de oorlog vorderde nam de schaarste aan voedsel, kleding, brandstof, in feite alle eerste levensbehoeften, toe. Het voedseltekort was vooral ook een transportprobleem. De transporten van het Noorden naar het Westen des lands gingen per schip over het IJsselmeer. Sinds 1944 waren de Geallieerden heer en meester van het luchtruim en beschietingen van schepen waren aan de orde van de dag. Ook vorderde de Duitse bezetter veel Nederlandse vrachtschepen voor bijvoorbeeld transport van geroofde machines en voorraden naar Duitsland. Vanaf 1944 gingen vissersschepen meehelpen de voedselvoorziening op gang te houden. Ook de Harderwijker botters deden mee. Zo ook de broers Dirk en Evert Foppen die met hun HK 72 uit Drenthe aardappels haalden maar ook kool uit Enkhuizen en Broekerhaven. De HK 72 had wel een motor maar brandstof was er niet dus moest de schuit met tegenwind op de smalle vaarten eindeloos, kilometers lang, door de broers op handkracht getrokken worden.

CLANDESTIENE HANDEL

Al vroeg in de oorlog werd door de Nederlandse overheid een maximumprijs voor vis vastgesteld. Bedoeling was bij schaarste woekerprijzen te voorkomen en daarmee het voedsel voor de bevolking betaalbaar te houden. In eerste instantie waren deze prijzen ook voor de vissers redelijk maar al snel stegen de kosten voor levensonderhoud en, minstens zo belangrijk, de bedrijfskosten. Tussen 1941 en 1943 werd het touwwerk 3 tot 4 keer zo duur, de benzine en smeerolie, als het al te krijgen was, verdrievoudigde in prijs en de cachou om de zeilen te tanen ging zelfs 7 keer over de kop. Door de sterk verminderde aanvoer van Noordzeevis was er grote vraag naar paling en snoekbaars uit het IJsselmeer. De burgemeesters van de vissersplaatsen rond het IJsselmeer maakten zich sterk voor een redelijke aanpassing van de visprijzen maar de overheid gaf geen krimp. Daar kwam bij dat de Duitse Wehrmacht tot 30% van de vangst claimde en vissen voor de bezetter: dat was wel het laatste wat de vissers wilden. De prijs van paling in het illegale circuit steeg fors en de verleiding om vis buiten de afslag om te verkopen werd veel vissers dan ook te sterk. Werd in 1941 nog 394 ton paling op de visafslag van Harderwijk aangevoerd, in 1944 was dat gedaald tot 46 ton. Tussen

vissers en handelaren enerzijds en politie en marchaussee anderzijds ontstond een kat-en-muis spel rond de clandestiene aanvoer en handel van vis. Met kleine bootjes werd op zee gelost, leefnetten met vis werden buiten de haven achtergelaten en later opgehaald en aan boord werd de paling ingenieus verstopt. De vissers werden verplicht aan boord een zogeheten 'vischboekje' bij te houden waarin zij aard, datum en omvang van de vangst moesten bijhouden. Op zee werd door de 'Wasserschutzpolizei' fanatiek gecontroleerd. Ook werd met forse represailles gedreigd. Er konden hoge boetes worden opgelegd, het vistuig en vangst in beslag genomen, de vergun-

ning ingetrokken en in ernstige gevallen volgde hechtenis of werd de botter verbeurd verklaard. Maar dat alles baatte weinig: de illegale visserij en handel gingen gewoon door.

SEPTEMBER 1944

Op 17 september 1944 landden bij Eindhoven, Nijmegen en Arnhem duizenden Amerikaanse en Britse parachutisten. Operatie Market Garden beoogde door een verrassingsaanval de bruggen over de grote rivieren te veroveren, een snelle doorstoot naar Duitsland te realiseren en mischien al voor Kerst 1944 te oorlog te beëindigen. De Duitsers beschikten al snel over het geallieerde operatieplan en ontdekten dat ook een manoeuvre naar de IJsselmeerkust stond gepland. Uit vrees dat het geallieerde leger de vissersschepen rond het IJsselmeer voor troepentransport en verdere acties zou gebruiken kregen de vissers in Spakenburg, Harderwijk en Elburg opdracht hun schepen onmiddellijk naar Stavoren over te varen. In Spakenburg en Elburg maakten de vissers hun schepen onklaar en doken onder, ondanks Duitse dreiging met zware represailles. Vanuit Harderwijk vertrokken ruim 20 schepen die uiteindelijk op Urk belandden. Pas na anderhalve maand op Urk te zijn opgelegd en na het mislukken van Market Garden ('een brug te ver') mocht de vloot begin november terugkeren naar Harderwijk en de visserij hervatten.

BOMBARDEMENT OP DE HAVEN OKTOBER 1944

In de loop van de oorlog gingen de Geallieerden het luchtruim beheersen. Britse en Amerikaanse vliegtuigen bombardeerden massaal doelen in Duitsland en de bezette gebieden. Ook op Harderwijk vonden meermalen aanvallen van geallieerde vliegtuigen plaats. Het station en de spoorlijn,

Achterin de vissershaven ligt de 'Kasteel Staverden', regelmatig doelwit van geallieerde vliegers

Huis van werfbaas Oost na bombardement

Stellung Hase (de Duitse radar- en af luisterpost) en de haven van Harderwijk werden regelmatig bestookt. De zwaarste aanval vond plaats op 11 oktober 1944. Om 14:10 uur zetten 4 Geallieerde vliegtuigen de aanval op de haven van Harderwijk in. Doelwit is het m.s. 'Kasteel Staverden'. De gevolgen zijn desastreus. Het vrachtscheepje 'Aaltje Johanna' van groentehandelaar W. Foppen wordt getroffen en er zijn 5 dodelijke slachtoffers te betreuren: de broers Taeke en Klaas Scheepstra, Willem Brands, Heimen Foppen en Goossen Foppen, een zoon van de eigenaar van het schip.

De materiële schade is groot. Woonhuis en helling van werfbaas Oost zijn zwaar getroffen en dat geldt ook voor de naastgelegen Kleine Helling. De nabije huizen op de Havenkade en de Gasfabriek hebben eveneens schade. Negen vissersschuiten zijn geraakt waarvan er vijf totaal vernield zijn. De botter HK 83 lag voor onderhoud op de helling van Oost. Schipper Karel Foppen was aan boord toen de aanval begon. In doodsangst dook hij onder het vlak van zijn schip. De kogels sloegen rondom in, maar hij bracht het er levend van af.

APRIL 1945, DE BEVRIJDING VAN HARDERWIJK: DE LAATSTE DAGEN

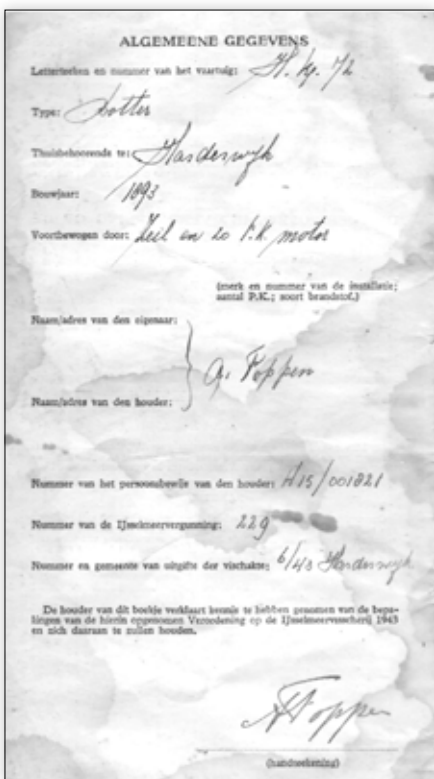
In april 1945 rukken de geallieerde legers over de Veluwe op. De Duitse troepen in Harderwijk raken in de knel, de bevolking houdt de adem in. In de haven verzamelen zich Duitse marineschepen en door hen gevorderde schepen om te vluchten naar het Westen van Nederland. Een tiental vissers hebben met hun schepen zo onopgemerkt mogelijk de haven verlaten om te voorkomen dat de Duitsers de bidders zouden inpikken. Bij Hoophuizen werden de schepen voor anker gelegd. Maar

het mocht niet baten. De Duitse Wasserschutzpolizei stelt een ultimatum: "Boote sofort zurück in den Hafen, sonst werden Sie gesprengt". De schippers zijn begrijpelijkerwijs nergens te vinden. Met een motorvlet weten de Duitsers bij de schepen te komen en ze op te blazen. Sommige kunnen na de oorlog nog hersteld worden, andere zijn totaal vernield.

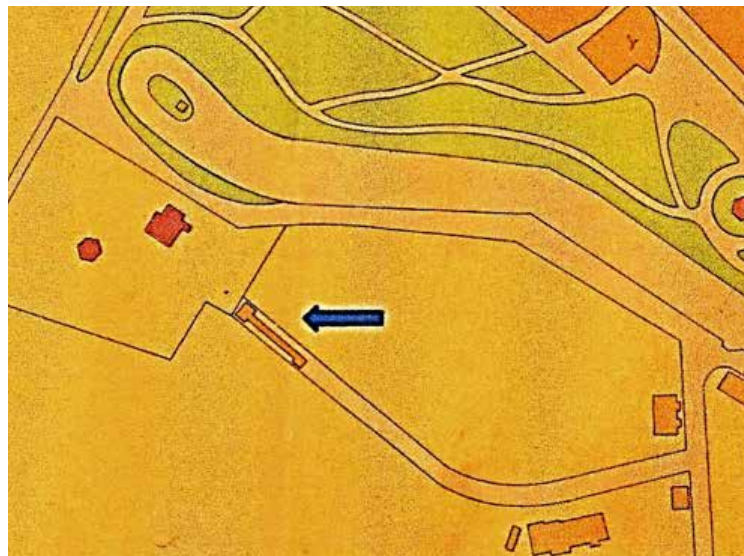
Op 17 april 1945 vindt nog een luchtaanval plaats op de haven, waar veel Duitse schepen liggen. Diverse boten worden in de grond geboord en enkele Duitsers sneuvelen. Een geallieerd vliegtuig wordt geraakt en stort neer achter de Asbestona-fabriek aan de haven. De piloot komt om. Op 18 april 1945 veroveren de Canadezen Harderwijk. De Duitsers ontvluchten de haven nadat zij nog enkele schepen tot zinken hebben gebracht om zo hun aftocht te dekken. Harderwijk is bevrijd maar de gevolgen en de schade van de bezetting zullen nog lang gevoeld en zichtbaar blijven.

Op de achtergrond een halve botter, opgeblazen door de Duitsers.

Uit het 'vischboekje' van Aart Foppen, HK 72

tekst **Niek de Jong**

Niek de Jong was jarenlang
voorzitter van Herderewich.
Nu is hij erelid.

De Kegelbaan in Harderwijk

De kegelbaan aan de Diepe Gracht

Omstreeks 1840 werd het kegelen in ons land populair en zo ontstond op 30 maart 1890 op initiatief van de heer Wijnands de Algemene Nederlandse Kegelbond.

In Harderwijk was in 1877 in de tuin van café de Luxembourg aan de Markt een kegelbaan. Ook café H. de Voogd tegenover de kazerne bezat een kegelbaan in 1897.

DE SPELREGELS

De belangrijkste spelregels van kegelen waren als volgt. De kegelbaan is een houten plank van 30 cm breed en 16,45 m. lang. De kegels, negen in getal, worden aan het einde van de baan in een vierkant op rijen van drie stuks geplaatst, de koning in het midden. Bij het gooien moet men de voet plaatsen op een getrokken lijn (startlijn). Eén van de aanwezigen stelt zich op bij de kegels om deze na elke worp weer overeind te zetten en tevens af te roepen hoeveel punten werden gescoord. Hij zorgt er ook voor dat de ballen langs een goot weer terugrollen naar het beginpunt.

DE OPRICHTING VAN DE KEGELBAAN AAN DE DIEPE GRACHT

Willem Ferdinand van den Oudendijk Pieterse, kapitein der Infanterie verzocht begin 1904 het gemeentebestuur om een kavel van 246 m² bij het Sophia Badhuis, bij het "Zeesteegje" (Kad. Harderwijk D. 1656), in erfpacht aan de op te richten kegelbaan te geven. De gemeenteraad gaat akkoord en de erfpacht wordt vastgesteld op 10 gulden per jaar. Maar er zijn de volgende voorwaarden: de baan moet worden gericht met het hoofdeinde aan de zijde van het badhuis en op zondag mag niet worden gespeeld. Van die laatste voorwaarde werd later bij concoursen

onthefing verleend. Vrijdag 22 juli 1904 werd in hotel Kamm het bouwen van de kegelbaan aanbesteed.

Op 31 maart 1905 tekenden ten kantore van notaris mr. Johan Frederik Neeb de volgende heren de oprichtingsakte en statuten van 'Maatschappij tot oprichting en exploitatie van een kegelbaan te Harderwijk': Carel Willem Frederik Doorman (kapitein van administratie), Hendrik Willem Houwink (ontvanger der directe belastingen), Willem Frederik Theodoor Kerssen (arts), Gerrit Alwinus Wilhelm Massink (eerste luitenant der Infanterie), Willem Ferdinand van den Oudendijk Pieterse (kapitein der Infanterie), Annes Johan Cato Vitringa (ingenieur), Joan Frederik Vitringa (uitgever) en Philippus Jacobus van der Werff (kandidaat-notaris).

Het kapitaal van de vennootschap bedroeg acht honderd gulden, verdeeld in tweeëndertig aandelen van vijftig gulden. De eerste aandeelhouders zijn Carel Willem Frederik Doorman, Henricus Willem Houwink, Willem Ferdinand van den Oudendijk Pieterse, Annes Johan Cato Vitringa (allen voor vier aandelen) en Gerrit Alwinus Wilhelm Marsink, Joan Frederik Vitringa en Philippus Jacobus van der Werff (voor één aandeel). De overige aandelen moeten binnen tien jaar geplaatst worden. Het eerste bestuur bestond uit de heren Van den Oudendijk Pieterse, Doorman en Cato Vitringa. De Koninklijke goedkeuring volgde spoedig daarop.

KEGELWEDSTRIJDEN

In de maand december 1905 organiseerde het bestuur van de kegelbaan een wedstrijd voor de inwoners van de stad. De prijs voor een kaart van 5 worpen bedroeg 10 cent. De wedstrijd werd

*Diepe Gracht, midden
achter de Kegelbaan*

goed bezocht; er werden 1675 kaarten uitgeschreven. Het hoogste aantal punten wat op een kaart behaald kon worden was 45. De eerste prijs, een kristallen beker met zilveren deksel en voet werd behaald door J.H. Saager met 41 punten. De tweede prijs was voor Albertus Zikking met 40 punten en de derde voor Ubbo van Eerde. De damesprijs werd gewonnen door Anna van Poolen.

In de jaren 1906, 1907, 1908, 1910 en 1913 werden door het bestuur eveneens kegelwedstrijden georganiseerd. De wedstrijd, die in de maand juli

1908 gehouden werd, leverde de volgende resultaten op: 1e prijs H. van Zeggeren, 2e prijs Ph. van der Werff, 3e prijs W. F. Th. Kerssen, 4e prijs Ubbo van Eerde en 5e prijs H. Bakker. De poedelprijs was voor Ubbo van Eerde. De 'negenprijs' verwierf Ph. van der Werff met 54 negens. (Hiervoor telden alle kaarten mee, behalve die kaarten waarmee een hoofdprijs was gewonnen). De damesprijs was weer voor Anna van Poolen.

Voor de wedstrijd in 1910 werden 1800 kaarten uitgeschreven. J.H. Saager met 118 punten was de winnaar. Tweede was Ubbo van Eerde en derde Ph. van der Werff. De

prijs voor de minst behaalde punten ging naar J.F. Vitringa. De damesprijs was voor mevrouw Bakker-Poortman uit Nijmegen.

In 1913 werd een wedstrijd in september gehouden. De 1e prijs 'Korpswedstrijd' was een vergulde zilveren medaille en voor de winnaars een zilveren draagmedaille: A.J.C. Vitringa, K. van Schouten, Jhr. Six, J.F. Vitringa en G.A. Meijer. Persprijs Pilger wedstrijd: 1e M. Melms, 2e Beijens, 3e prijs Tibo en de 4e Dingemanse. De poedelprijs was voor M. Melms en de 'negenprijs' voor Rapp. De damesprijs werd deze keer gedeeld, want er waren 2 winnaressen: mevrouw V.d. Lip en mevrouw Dingemanse. Naast de genoemde medailles bestonden de prijzen uit mooie kunstvoorwerpen.

HET EINDE VAN DE KEGELBAAN

Na de wedstrijd in 1913 werd het stil rond de kegelbaan. De achteruitgang was waarschijnlijk een gevolg van de mobilisatie van 1913. De militairen uit de Harderwijkse kazernes, die gebruik maakten van de kegelbaan, lagen in Brabant aan de Nederlandse grens.

In juli 1914 betrok de sociëteit 'de Club', die jarenlang in een zaal in de Vijhestraat werd gehouden, de voorzijde van de kegelbaan. De eigenaar van de zaal was T. van Maanen.

De pas opgerichte watersportvereniging 'Flevo' opende in 1923 zijn clubhuis in het achterste gedeelte van de voormalige kegelbaan.

BRONNEN BIJ HET ARTIKEL

- Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, Harderwijk
- De Harderwijker 1840-1925
- Overveluwsch Weekblad 1840-1925

Eerste prijs 1905

“Het is mijn plicht ... Ik ga niet heen”

tekst **Johan van Sonnen**

In het dagelijks leven is Johan van Sonnen controller. Hij heeft grote interesse voor de geschiedenis, met name voor de Tweede Wereldoorlog. Hij besteedt veel tijd aan onderzoek naar het verzet.

De Wouter van Damstraat, iedere Harderwijker kent deze straat wel, maar weet iedere Harderwijker ook wel wie Wouter van Dam was? Wouter van Dam is één van de belangrijkste verzetsstrijders geweest van Harderwijk.

Het Harderwijker verzet heeft hem diverse keren ge-waarschuwd en gezegd dat hij moest oppassen. Wouter van Dam antwoordde hierop: “Het is mijn plicht. Ik zal nooit iemand anders een gevaarlijk karweitje op laten knappen als het mijn plicht is. Ik ga niet heen.” Hij is op 2 maart 1945 gefusilleerd in Varsseveld. Wouter van Dam was tijdens de oorlog vertrouwens-man van alle verzetsorganisaties in Harderwijk, was adviseur van de Inlichtingendienst, was plaatselijk commandant van Harderwijk en was bovenal zeer actief voor de Landelijke Organisatie voor hulp aan Onderduikers.

LANDELIJKE ORGANISATIE VOOR HULP AAN ONDERDUIKERS

Eind 1942, begin 1943 wordt in Harderwijk de Landelij-ke Organisatie voor hulp aan Onderduikers opgericht. De oprichting van de Landelijke Organisatie voor hulp aan Onderduikers is het initiatief van een docent, dr. Dirk Kuijper van het Lyceum, het huidige Christelijk College Nassau-Veluwe.

Direct na de oprichting sluiten twee Harderwijkers zich aan bij deze organisatie voor hulp aan onderduikers. Dit waren de ambtenaar Wouter van Dam en de elektricien Henk Scheer. Dit trio is verantwoordelijk geweest voor de oprichting en het succes van de Harderwijker tak van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers, zonder anderen tekort te doen.

Al snel komt er een vierde lid bij in de persoon van Henk van Poelgeest, een onverschrokken persoon die woont aan de Hondegatstraat, waar zijn vader een bak-kerij bezit. Na Van Poelgeest komt er nog een vijfde vast lid bij de organisatie, namelijk Paul Kuijper, een neef van de oprichter, dr. Kuijper.

De Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderdui-kers in Harderwijk bestond sindsdien dus uit vijf vaste leden: dr. Kuijper, Van Dam, Scheer, Van Poelgeest en Paul Kuijper. Dr. Kuijper was iemand die zich graag op

de achtergrond hield, maar hij was wel de leider van de organisatie. In deze samenstelling heeft men enkele malen vergaderd. Deze vergaderingen vonden plaats in de Plantagekerk of bij de gezusters Wipkink in de Hondegatstraat.

DR. DIRK KUIJPER (1904-1945)

Dr. Dirk Kuijper gaf op het toenmalige Lyceum schei-kunde. Hij stond bij de mensen bekend als een persoon met een helder verstand, kon zaken goed uiteenzetten en was bovenal een rustig en bedachtzaam persoon.

Hoe vaak zou men na de bevrijding in Harderwijk al niet gezegd hebben: “Wat zou Kuijper hiervan gedacht hebben?” En hoeveel malen is de opmerking gemaakt: “We moesten Kuijper hierbij hebben?”, zo schrijft dr. D. Bergsma, directeur van Sonnevank, aan de Stichting LO/LKP 1940-1945 na de oorlog. Dit ter voorbereiding op het boek: Het Grote Gebod, Gedenkboek van het verzet in Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers en Landelijke Knokploegen.

Kuijper was naast zijn werk als docent actief als voor-zitter van de A.R. Kiesvereniging (Anti-Revolutionaire Partij, later opgegaan in CDA) en van de Gereformeerde mannenvereniging. Hij zat tevens in de kerkenraad van de Gereformeerde kerk, in het bestuur van de Christelij-ke scholen en hij was lid van de Provinciale Staten.

Als verzetsman was hij precies zoals hij door mensen werd omschreven. Hij was een onverschrokken ver-zetsman, maar zijn bedachtzaamheid verliet hem geen moment.

HENK SCHEER (1909-1980)

In april 1940 verhuist Henk Scheer naar de Donker-straat, tegenover het postkantoor. Hier bouwt hij verder aan zijn bedrijf: elektro- en installatiebedrijf Scheer,

v.l.n.r.:
Dirk Kuijper,
Henk Scheer,
Wouter van Dam

nadat hij in 1938 in de Smeepoortstraat zijn bedrijf was begonnen.

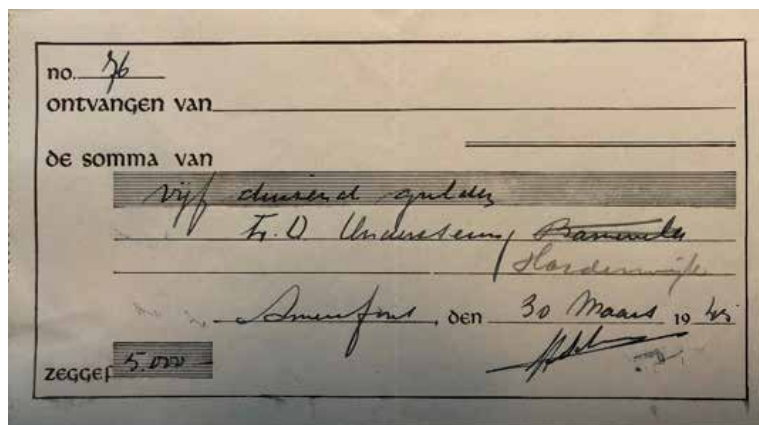
Het verzetswerk voor Scheer begint nadat de officieren en de onderofficieren in krijgsgevangenschap worden genomen. Het begint met levensmiddelenverstrekking aan de gezinnen van deze militairen.

Via Dirk Kuijper krijgt Scheer bijvoorbeeld tarwe, wat hij kan distribueren onder de desbetreffende gezinnen. Daarnaast krijgt Scheer hulp van de FINO-fabriek, de soepfabriek aan de Verkeersweg, die hem tijdens de oorlog blijft voorzien van levensmiddelen. Naast de gezinnen van krijgsgevangenen helpt Scheer ook in de voedselvoorziening en het onderhoud van de onderge-doken officieren en onderofficieren.

Er is echter ook geld nodig. Dit geld wordt voor de krijgsgevangenen gegeven door de directeur van de FINO-fabrieken, de heer Egbert Holtrust. Hij heeft gedurende de oorlog privégeld beschikbaar gesteld voor levensonderhoud van de gezinnen van de ondergedoken militairen. Dit zou hij ook blijven doen voor de mensen in krijgsgevangenschap.

Naarmate de oorlogsjaren verstrijken neemt ook het aantal onderduikers toe. Hierdoor neemt ook het werk voor de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers toe. In het begin kon alles nog wel gefinancierd worden met bijdragen van burgers, maar later wordt het te gek, waardoor er samenwerking gezocht wordt met het Nationaal Steunfonds. Het Nationaal Steunfonds was een verzetsorganisatie die zich bezig hield met de financiering van het verzet.

Na de oorlog vertelt Henk Scheer hierover het volgende: *Op het laatst beliep het 4.000 gulden tot 5.000 gulden per maand. We hebben ook wel eens maanden gehad van 10.000 gulden. Het was in hoofdzaak nodig, voor de kostgelden van de onderduikers, dan behoefden ze niet te werken.*

Om deze bedragen in ontvangst te nemen en zodoende zorg te dragen voor de kostgelden van onderduikers reisden Dirk Kuijper, Wouter van Dam of Henk Scheer minimaal 1x per maand naar Amersfoort.

Over wat voor een soort onderduikers praten we? Het waren voor het merendeel onderduikers van de arbeids-dienst en arbeidsinzet, studenten, militairen en diverse Engelsen en Amerikanen.

Na de oorlog denkt Henk Scheer ongeveer 350 onder-duikers geholpen te hebben.

Na het aankondigen van de spoorwegstaking in Neder-land nam ook het aantal ondergedoken spoormensen toe. Zij werden echter niet verzorgd door de Harder-wijker tak van de landelijke organisatie, maar door een aparte groep, namelijk door de Harderwijker Jacob Bremer, zoals ook beschreven is in de speciale uitgave: Harderwijk Herdenkt, 75 jaar vrijheid.

WOUTER VAN DAM

Wouter van Dam is geboren op 30 september 1904 in Putten. Hij stond bij de mensen in Harderwijk bekend als een bijzonder hulpvaardig en vriendelijk persoon, die bereid was iemand tot het uiterste te helpen. Tijdens de oorlogsjaren woonde Wouter aan de Smeepoorten-brink in Harderwijk, waar hij als ambtenaar van de gemeentesecretarie werkte. Hij werkte veelvuldig samen met de directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau, Jaap Migchelsen. Wouter van Dam hielp talloze Har-derwijkers en ook niet-Harderwijkers aan een vals per-soonsbewijs. Jaap Migchelsen zorgde vervolgens voor de bijbehorende ‘Ausweisen’ en vrijstellingen.

De Duitsers waren met steeds meer verbetering op zoek naar de personen die andere mensen van een nieuw persoonsbewijs voorzagen. Fulltime illegalen konden door mensen als Wouter van Dam weer over straat lopen met een valse naam. Mannen die opgeroe-pen waren voor de Duitse Arbeidsdienst konden ook weer over straat gaan, vele levens zijn hierdoor gered.

De kracht bij Wouter van Dam lag bij zijn werk als ambtenaar van de gemeente Harderwijk. Een goede ambtenaar kon veel betekenen voor het verzet, helaas kon of wilde niet elke ambtenaar aan het verzetswerk meewerken. Wouter van Dam was hier wel een geschikt persoon voor.

De stille en bescheiden figuur van Wouter van Dam kon mensen laten inschrijven in het bevolkingsregister

van Harderwijk. Hierdoor waren de valse persoonsbewijzen die hij uitgaf van zeer goede kwaliteit, omdat de persoon bij eventuele controle door de Duitsers volledig ingeschreven stond.

Om een indruk te geven hoeveel mensen er geholpen zijn: Wouter van Dam heeft ongeveer 1200 persoonsbewijzen kunnen verstrekken en/of vervalsen. Daarnaast heeft hij ook, mede door de bemiddeling van het plaatselijke distributiekantoor, 2000 rantsoenkaarten per periode kunnen verspreiden.

ARRESTATIES

Op 26 januari 1945 gaat er een grote schok door Harderwijk. Om 8 uur in de morgen wordt er aangebeld aan de Smeepoortenbrink. Troepen van de Geheime Feldpolizei, gelegerd in Ermelo, omsingelen de woning van Wouter van Dam en gaan naar binnen. Hierbij is ook een Nederlander aanwezig, vermoedelijk een verrader. Bij het binnentreden van het huis van Van Dam wordt er aan Van Dam gevraagd of hij de man is die persoonsbewijzen maakt. Dit zal hij vermoedelijk ontkend hebben, maar het tekent wel dat de Duitsers zeer goed geïnformeerd waren.

Wouter van Dam wordt meegenomen naar de Jan van Schaffelaerkazerne in Ermelo waar hij wordt verhoord. Via de Willem III-kazerne in Apeldoorn komt hij terecht in gevangenis De Kruisberg in Doetinchem. Vanuit deze plek wordt hij op 2 maart 1945 naar Varsseveld gebracht waar hij met nog 41 andere mannen wordt gefusilleerd. Tot tweemaal toe is er een huiszoeking geweest door de SD bij Wouter van Dam. Ondanks vele waarschuwingen weigerde hij onder te duiken, hoewel hij daar wel de gelegenheid voor kreeg. Wouter van Dam was bang dat de Duitsers zijn echtgenote en zoontje wat aan zouden doen als represaillemaatregel.

Op 8 februari 1945 brengt de Geheime Feldpolizei weer onrust met zich mee. De Duitsers zorgen voor spanningen wanneer zij mevrouw Van Dam, Henk Scheer en de ambtenaar Thomas Smit arresteren. Zij worden gearresteerd op de verdenking “dat ze natuurlijk allen behoorden tot de klik van Van Dam en dat zij vermoedelijk bezwarende stukken uit het huis in veiligheid brachten.” Na een paar dagen staan deze arrestanten weer op de straat. De bezetter heeft geen enkel bewijs om hen langer vast te houden.

Een week later, op 15 februari 1945, volgen er weer arrestaties in Harderwijk. Nadat eerder op de dag al Bert Schaftenaar, zijn vrouw Dini en zijn zwager Gerrit Jan Schutten zijn gearresteerd, wordt die middag ook dr. Dirk Kuijper gearresteerd. Kuijper wordt naar Apeldoorn vervoerd en opgesloten in de cellen van de Koning Willem III kazerne.

Een maand later wordt Dirk Kuijper gefusilleerd, op 8 maart 1945, bij de Woeste Hoeve in Apeldoorn als een represaille voor de aanval op Rauter. Toen men tijdens het identificeren van de slachtoffers bij de Woeste Hoeve een zakboekje van Kuijper vond, stond daar een woord met persoonlijk accent in: “Alleen Jezus Christus heeft voor mij de woorden des eeuwigen levens”. Deze woorden zijn niet voor niets gebeiteld in zijn grafsteen.

Begin maart 1945 slaat de schrik nog één keer toe bij Henk Scheer. Na de oorlog vertelt hij hierover het volgende: “Ik was net bezig onderduikers uit te betalen, en had 10.000 gulden bij me in mijn zaak, 100 bonkaarten en een kasboekje. Mijn vrouw zei: “Kom eerst even eten, anders wordt het te laat”. Ik kom haastig binnen en gooi mijn jas over de divan. Meteen komen er een paar lui van den SD binnen. Mijn dochter had in de gaten, dat ik meegenomen zou worden. Zij haalde mijn rommel uit de jas en stopte het in haar broek. Toen zeg ik tegen een vent: “Ik moet eerst even mijn pijp opzoeken”. Ik ging in de werkplaats scharrelen en na 3 minuten denk ik, het zal wel weg zijn. Ik moest beslist die jas aantrekken, dat scheen een hobby van die vent te zijn – er zat niets meer in. Het bewijs was er niet. Ik ben een paar keer verhoord, heel bescheiden en na drie dagen werd ik op straat geschopt.”

Zoals velen sprak Henk Scheer weinig over de ingrijpende gebeurtenissen tijdens de oorlog. Hij overleed op 3 mei 1980.

Op 30 november 1945 verschijnt er een artikel in het Schilders Nieuwsblad over de Harderwijker Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers: “Dit alles groeide door de jaren van leed en vervolging heen. Twee der oprichters Wouter van Dam en dr. Kuyper kwamen niet terug. Zij werkten met een gelovig hart voor de vrijheid van ons Vaderland. Voorwaar, wij willen hen niet vergeten.”

tekst Wim Meijboom

Wim Meijboom is geboren in Breda en woonde van 1948 tot 1966 in Harderwijk. Hij was een fanatiek zwemmer en speelde van 1956 tot 1966 bij waterpolovereniging De Woelwaters. Zijn interesse voor het zwemverleden van Harderwijk werd gewekt toen hij in 2016 werd geïnterviewd voor een boek over De Sypel. Hij verzamelde daarna veel materiaal en dat resulteerde in een aantal artikelen. Dit keer staat het Zuiderzeebad centraal.

Opkomst en ondergang van het Zuiderzeebad 1899-1940

Harderwijk heeft sinds het midden van de negentiende eeuw een aantal zwembaden en zwemrichtingen gekend. Ze lagen allemaal langs de kust. Dat had een belangrijk voordeel: daar was water, daar kon je in zwemmen. Maar er zaten ook forse nadelen aan deze keuze. Zwemgasten moesten meestal door een dikke laag slik waden voor ze een beetje fatsoenlijk konden zwemmen. Vaak zaten de zwemmers in de stank. De open riolen van de stad kwamen uit in hetzelfde water als waar zij in zwommen. Tel daarbij op de grilligheid van de natuur: tot de aanleg van de Afsluitdijk in 1932 kon de Zuiderzee flink tekeer gaan. Stranden kalfden af, kruierend ijs vernielde strandpaviljoens en de harde wind geselde de kleedhokjes – als die er al waren. Het is een geschiedenis van vallen en opstaan.

HARDERWIJK WIL ZWEMMEN

Voordat er sprake was van een Zuiderzeebad hadden de Harderwijkers al kennis gemaakt met het Sophia-badhuis. Geopend in 1848 ging het houten badhuis in 1898 in rook op, door vuur verwoest. In haar 50-jarig bestaan had ‘Sophia’ ook een functie als strandbad, zoals bijvoorbeeld Strandbad Scheveningen. Al kort na de oprichting werd duidelijk dat het plan, om allerlei redenen, te ambitieus was voor Harderwijk. Het strandje, de enige plek waar min of meer veilig kon worden gebaad, maakte in 1894 plaats voor weiland. Het gemis ervan was in de gemeenteraad herhaaldelijk onderwerp van discussie.

De strand- en zwemdiscussie krijgt een nieuwe impuls door de oprichting in 1897 van kiesvereniging Gemeentebelang, een lokale politieke partij. Deze partij komt voort uit de regionale kiesvereniging Overveluwe. Initiatiefnemer en eerste

voorzitter is A.M. Kok, directeur van het Post- en Telegraafkantoor te Harderwijk. In juni 1899 leidt hij een openbare vergadering van Gemeentebelang met als doel de oprichting van een zwem- en badgelegenheid in Harderwijk. De vergadering reageert enthousiast en de aanwezigen spreken in een motie de wenselijkheid uit “dat er stappen worden gedaan ter verkrijging van zoodanige inrichting en draagt het Bestuur op, dit door middel van de Pers te publiceren.”

Begin augustus zet Kok voor vijftig belangstellenden zijn plan uiteen: het oprichten van een vereniging van aandeelhouders om een benodigd stichtingskapitaal van f 1500,- bijeen te krijgen. Tijdens de discussie wordt de ‘oostelijke havendam’ — de Harderwijkers gooiden de windstreken vaak door elkaar — aangewezen als meest geschikte plaats voor een badinrichting.

HET EI EN HET KIEKEN

In september 1899 meldt Kok de vergadering dat het streefbedrag nagenoeg is bereikt. Besloten wordt om een aandeelhoudersvereniging op te richten. De discussie of de aandeelhouders in een vereniging of naamloze vennootschap moeten worden ondergebracht leidt niet tot een besluit. Een commissie, onder leiding van burgemeester jhr.mr. dr. C.A. Elias, krijgt de opdracht dit te onderzoeken en adviseert eind november de verenigingsvorm. Een vennootschap heeft als nadeel dat bij het systeem van uitloting op een zeker moment geen aandelen meer uitstaan: de onderneming zou in dat geval geen eigenaar meer hebben. Het Overveluwsch Weekblad juicht: “Het ei, door den heer A.M. Kok in den boezem van de kiesvereniging Gemeentebelang gelegd, zal eerlangs worden uitgebroed. Eigenlijk kan de geboorte van ’t jonge kieken al worden geconstateerd [...]”. Het uiteindelijke stichtingskapitaal van f 1600,- wordt verdeeld in 160 aandelen op naam van tien gulden. Jaarlijks worden aandelen uitgeloot en betaalbaar gesteld op f 12,50. Het eerste bestuur bestaat uit de heren Kok (voorzitter), notaris mr. A. van Scherpenzeel jr., waterbouwkundige A. Maas, officier-arts Tj. Ernstman en onderwijzer G. Beumer. Zij krijgen de opdracht om verder vorm en richting te geven aan de vereniging.

Voor de aan te stellen badmeester zijn de eisen dat “de benoemde volkomen in staat is, aan zijn plicht te voldoen. Hij zal voldoende ervaren moeten zijn in de edele zwemkunst.” Daar komt niets van terecht. Tot 1913 zijn geen namen bekend van badmeesters. Of ze al of niet gekwalificeerd zijn is niet bekend, maar twijfelachtig. Van daarna benoemde ‘badmeesters’ is zeker dat ze slechts een toezichthoudende rol hebben, een soort manusje-van-alles. Vaak zijn ze bij aanstelling al op leeftijd. Zo is brandstofhandelaar Teunis van der Zande uit de Kerkstraat van 1913 tot 1920 in dienst. Hij is 71 jaar als hij stopt. Voormalig wal-knecht en schipper Martinus de Lange is in 1922 al 71 jaar als hij wordt benoemd. Hij blijft drie jaar in functie. Barbier Hein G. de Pauw uit de Bruggestraat is van 1930 tot 1937 badmeester, hij doet het als bijbaantje.

Uit archiefonderzoek blijkt dat eind november 1899 de statuten van de Naamloze Vennootschap “Het Badhuis”, voor koninklijke goedkeuring naar Den Haag zijn gestuurd. Het verzoek lag dus al in

Den Haag voordat de commissie Elias een verenigingsvorm had geadviseerd. De behandeling van de aanvraag stuit echter op problemen. De in artikel 7 genoemde uitkering van f 12,50 bij uitloting, betekende volgens een ambtenaar van Justitie dat er sprake is van “een vereeniging van personen tot uitoefening van een dividend gevend bedrijf”, hetgeen in strijd is met de Wet op Vereniging en Vergadering van 1855. Het dossier passeert de verschillende instanties voor advies, maar geeft verder geen antwoord op het verzoek om goedkeuring. Nader onderzoek levert geen K.B. (Koninklijk Besluit) op.

NOOIT OP ZONDAG

Eind november 1899 dient de ‘Vereeniging Zuiderzeepad’ een verzoek in voor erfpacht van een deel van de ‘oostelijke’ havendam. In het preadvies aan de raad stelt het college voor 50 m2 van de dam te verpachten voor jaarlijks f 50,-. Verder wordt een jaarlijkse retributie van f 50,- opgelegd voor het gebruik van gemeentegrond en gemeentewater, maar dat bedrag wordt in de vorm van subsidie kwijtgelaten.

Het debat gaat, en dat is alle keren daarna niet anders, vooral over zedelijkheidprincipes en zondagsrust. Liberale en behoudend christelijke raadsleden staan onverzoenlijk tegenover elkaar. Tekenend voor de sfeer is de bijdrage van een consequente tegenstemmer die de raad eraan herinnert dat het zich in het openingsgebed van de raadsvergadering heeft uitgesproken “als wil-lende werken tot de verheerlijking van des Heeren Naam.” De raad moet daarom tegen stemmen is zijn conclusie. Het adres wordt met zes tegen vijf gehonoreerd, maar onder de voorwaarde van verplichte zondagsluiting.

De zondagsluiting wordt regelmatig genoemd als oorzaak van tegenvallende resultaten. Herhaaldelijk wordt de gemeente verzocht het gebod op te heffen, maar steeds met hetzelfde resultaat: het antwoord luidt ‘nee!’

REDDINGSINSTRUCTIES

Op 16 juni 1900 wordt het Zeebad, een ontwerp van architect D. Kok Jz., geopend. Dit zwembad wordt geëxploiteerd door de Vereniging Zuiderzeepad. De toegangsprijs van een seizoenkaart varieert, afhankelijk van het aantal gezinsleden, van f 2,50 tot f 5,-. Een enkel bad kost 25 cent en voor een gulden kan een kleedkamer worden gereserveerd. Het gebouwtje bevat een aantal kleedkamers en aanvankelijk ook een binnenbad (badkuip) dat, bij

Anno 1906.
Een gezellig
familietafereeltje
op de linker
havendam met op
de achtergrond
het overzetbootje.
De net zichtbare
leuning werd dat
jaar door zorg
van de vereniging
Harderwijk Vooruit
geplaatst. Staat daar
de ‘veerman’ bij?

gebrek aan belangstelling (te duur), na korte tijd wordt gesloten. Om het bad te bereiken moeten zwemlustigen met een roeiboot (overzetboot) van de westelijke naar de noordelijk pier worden overgezet; een moeizame en tijdrovende onderneming. Tot de uitrusting van het Zeebad hoort een verbandkist met een instructie voor het redden van drenkelingen, geschreven door drogist C. Müller uit de Donkerstraat, met curieuze aanwijzingen zoals “Grijp

hem bij de haren of kraag, laat hem op den rug liggen met het hoofd een weinig boven water” en “Is het om een paar slagen te doen, dan kan men den drenkeling ook voor zich uit duwen”. Ook de aanwijzing “Nader de drenkeling van achter, roep hem geruststellende woorden toe, en wacht tot zijn spartelen verflauwd” is bijzonder. Inmiddels is er een nieuw bestuur met Kok nog steeds aan het roer. Belangrijk daarbij is dat hij een vaste plaats in het bestuur inruimt voor een officier van het Koloniaal Werfdepot. Dat wordt een vast gebruik. Zo is er een direct contact met de militairen over contracten voor het zogeheten ‘dienstzwemmen’, een vaste bron van inkomsten. Niet altijd is er direct een kandidaat beschikbaar. Dan wordt net zo lang gewacht totdat dit wel het geval is.

MATIGE RESULTATEN

De eerste jaren worden financieel positief afgesloten, maar 1903 eindigt met een tekort. De reserves moeten worden aangesproken. Oorzaken zijn de matige zomer van 1902 en zware ijsgang in de winter van 1902/1903. Dit zorgt voor tegenvallende bezoekercijfers en aanzienlijke schade aan het strand. In die periode wordt, door de matige resultaten, voor het eerst geopperd het Zeebad te verplaatsen naar een plek aan de Wellen. Het onderzoek naar de mogelijkheden biedt weinig hoop: bij de havendam en aan de Zeebrug is het maar 85 cm diep, bij de ijsbaan 68 cm. De bodem is overal bedekt met een dikke laag modder variërend van 8 tot 15 cm. Bovendien komen hier

twee open riolen uit in zee. Een besluit wordt niet genomen. De financiële situatie verslechtert na 1907. Dat jaar wordt nog afgesloten met een voordelige balans van f 12,75. De badinrichting kan slechts met subsidies van enkele kiesverenigingen en het contract van f 100,- van de ‘Koloniaal Reserve’, opvolger van het Koloniaal Werfdepot, ‘in leven worden gehouden’. Dat contract wordt in 1909 niet verlengd. Dat komt omdat het vervoer van en naar het Zeebad teveel tijd kost. Een faillissement lijkt nabij.

Lidmaatschap (aandeel op naam) van de vereniging Zuiderzeepad van banketbakker G.H. Ruiters uit de Wolleweverstraat.

AAN DE BRUG

Eind 1910 wordt besloten B&W te doordringen van de noodzaak van een verplaatsing van het badhuis naar de Wellen. Uit het eerder genoemde onderzoek van de gemeentearchitect blijkt een plaats aan de Zeebrug (kortweg de Brug genoemd), ondanks de modderige bodem en de nabijheid van open riolen, het meest geschikt. Het college erkent de noodzaak en geeft een strook grond in erfpacht. Omdat het college inziet dat het Zuiderzeepad (de aandeelhouders) de kosten van f 300,- voor verplaatsing en ‘zwemrijp’ maken van de zeebodem niet kan opbrengen, neemt de gemeente f 100,- aan aandelen. Ook wordt een eenmalige subsidie van f 200,- verstrekt. Op 12 juni 1911 wordt het badhuis heropend; de verhuizing heeft dan f 270,- gekost. Het seizoen is een financieel succes. Er zijn maar liefst 800 dagkaarten verkocht. Aan het eind van het seizoen rest een voordelig saldo van f 231,-. Dat is een record en dat geeft hoop. Ook 1913 en 1914 verlopen gunstig en er is financiële ruimte voor extra kleedhokjes. In die tijd treedt luitenant A.C. Stadlander toe tot het bestuur; hij zal in 1932 de oprichter en eigenaar zijn van zwembad De Sypel (1932-1978).

RAMPSPOED

In 1918 wordt het badhuis door storm tot tweemaal toe weggeslagen. Dit heeft een negatieve balans van f 1000,- tot gevolg. Met geld uit de reserves en subsidies wordt een nieuw badge-

De Noord-Zuidligging tussen 1911 en 1918 aan de Zeebrug. Het contract met het Koloniaal Werfdepot voor het zogenoemde 'dienstzwemmen', zoals hier te zien, was een vaste bron van inkomen voor het Zuiderzeebad.

De West-Oostligging van 1919 tot 1940. Er werd alles aan gedaan om het bad aantrekkelijk te maken zoals hier met een 'zee-wip'. Deze positie gaf stormen uit meest westelijke richting minder vat op het badgebouw. Hoewel...

bouw neergezet. De schade, veroorzaakt door stormen uit westelijke richtingen, moet iemand tot het inzicht hebben gebracht dat de ligging met de lange zijde evenwijdig aan de kustlijn daar debet aan is. Het nieuwe gebouw wordt dan ook 90° gedraaid.

Zaterdagochtend 2 mei 1925 ontstaat er brand in de drukkerij van de gebroeders Mooij aan de Vijhestraat 3. Het magazijn brandt af. Dat is een enorme tegenslag voor de Vereniging Zuiderzeebad want ook het daar in winteropslag liggende badhuis is nu verloren gegaan. Met verzekeringsgeld en een lening van f 1600,- wordt er een nieuw badhuis gebouwd op een cementen onderbouw. De begroting wordt met maar liefst 30 procent overschreden. Daardoor rest na de bouw een schuld van f 900,-. Volgens een krantenbericht heropent het Zeebad op 16 juli 1926, maar vanaf dat moment zwijgt het bestuur van het Zuiderzeebad in alle talen. Verdere informatie komt van vergaderverslagen van Harderwijk Vooruit en Gemeentebelang en de gemeenteraad.

CONCURRENTIE

De afsluiting van de Zuiderzee in 1932 heeft als voordeel dat beschadiging van het Zeebad door storm en hoog water tot het verleden behoort. Maar er doet zich een nieuw probleem voor: het waterpeil is gezakt. Daardoor wordt zwemmen bijna onmogelijk. Bij laag water is het voor het badhuis een modderbad. In dat jaar opent A.C. Stadlander zwembad De Sypel achter het Christelijk Lyceum. Dit wordt een serieuze concurrent voor de twee zweminrichtingen langs de kust: het Zuiderzeebad en het Gemeentelijk Volksbad. Als oud-bestuurslid van het Zuiderzeebad kent Stadlander de nadelen van de ligging aan zee. Hij heeft daar lering uit getrokken. De belangrijkste kenmerken van De Sypel zijn: schoon water, de aanwezigheid van een gediplomeerd badmeester (zwemlessen) en de ligging in de luwte van rondom opgeworpen dijken.

EINDE

Half december 1939 begint de winter en deze houdt aan tot half februari 1940. Vanaf januari is op het IJsselmeer al geen scheepvaart meer mogelijk. De invallende dooi veroorzaakt zware ijsgang. Door een harde noordwestenwind gaat het ijs kruien en drukt het badhuis deels in elkaar.

In april 1940 doet Watersportvereniging Flevo een verzoek aan burgemeester en wethouders. De vereniging wil de pacht van het terrein en het beschadigde badhuis overnemen. Die toestemming wordt verleend en de vereniging treedt in overleg met het bestuur van het Zeebad, de Vereniging Zuiderzeebad. De partijen bereiken geen overeenstemming. In juni 1940 wordt het badhuis gesloopt en maakt plaats voor het botenhuis van Flevo. De vereniging vraagt om zwemmen bij de loods toe te staan. De gemeente heeft daar geen bezwaar tegen ... als het maar niet op zondag is.

BRONNEN BIJ HET ARTIKEL

- Gelders Archief (digitaal) te Arnhem
- Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, Harderwijk
- Nationaal Archief, Den Haag
- Kadastrale Atlas Gelderland 1832, deel Harderwijk; een publicatie van de Stichting Kadastrale Werkgroep Gelderland, Velp 2001
- Delpher internetsite; gedigitaliseerde teksten uit Nederlandse kranten, boeken en tijdschriften.

Cor Klijntunte

Oorlogsherinneringen van een schooljongen

interview Ed van der Heijden

Cor Klijntunte is een jongen van bijna 9 jaar als de oorlog uitbreekt. Hij woont met zijn ouders, twee broers en een zus aan de Stadsdennenweg tegenover de tuinderij van Gerrit Hoeve en zijn huis met de naam Flora Jozina. De vader van Cor was meesterknecht en likeurstoker bij de firma Hulsink.

Nu Cor de 90 jaar gaat bereiken wil hij graag zijn herinneringen aan de oorlogsperiode met ons delen. Het contact tussen hem en de redactie is een gevolg van het artikel over Flora Jozina in het Vittepraetje van juni 2019.

De oorlog begon op 10 mei 1940 toen de Duitsers onverwacht Nederland binnenvielen. Was dat gelijk in Harderwijk ook al te merken?

Nee, de Duitsers kwamen pas op 14 mei in Harderwijk. Maar dat ze onderweg waren was al wel bekend. Vóór die datum waren in Harderwijk evacués uit Nijkerk en omgeving aangekomen, omdat het gebied rond Nijkerk in de vuurlinie lag van de kanonnen, die bij Amersfoort stonden opgesteld om de opmars van de Duitsers te belemmeren. Ik herinner mij dat ook in ons huis aan de Stadsdennenweg een echtpaar werd opgenomen. Het waren aardige mensen die slechts kort bij ons zijn gebleven, omdat ze na de capitulatie meteen weer terug naar huis konden.

Op die 14e mei stond ik aan het eind van de middag voor ons huis te kijken en zag ik een aantal Duitse voertuigen over de kruising Kampweg / Hierdenseweg de Hogeweg inrijden richting het centrum. Zij gingen naar het politiebureau en het stadhuis om hun macht te vestigen. Dat beeld is me tot op vandaag duidelijk voor ogen gebleven.

Wat merkte je nou eigenlijk in die beginperiode van de oorlog?

De scholen begonnen weer en de mensen gingen naar hun werk. De militairen van het Nederlandse leger werden gedemobiliseerd. Maar afhankelijk van hun rang werden er ook mensen in kampen opgesloten met als gevolg dat gezinnen zonder vader kwamen te zitten. Dat gebeurde ook bij ons in de straat bij bekende bureaus.

Het leven ging door, maar wel anders. We kregen al gauw te maken met de verordeningen van de bezettingsmacht die op verscheidene plaatsen in de stad waren opgehangen. In het geval dat men zich er niet aan zou houden stonden de strafmaatregelen er bij.

Tussen de leerlingen op school ontstonden er discussies over wie de oorlog zou winnen.

We moesten ook wennen aan de door de straten marcherende en zingende soldaten.

Tegenwoordig gaan mensen overal heen. Was dat in de oorlog ook mogelijk?

Reizen voor bezoek aan familie was de eerste jaren nog goed mogelijk. De bussen van de VAD werden uitgerust met een houtgasgenerator. Ik herinner me nog goed een reis naar onze heerom, die pastoor was in Breedenbroek bij Dinxperlo. Per bus naar Arnhem, verder een stuk met de tram en dan weer met de bus. En aan het eind van de dag weer terug op dezelfde manier. Naar familie in Amsterdam reisden we vrij vaak, soms was onze moeder er bij. Ze

had dan levensmiddelen meegenomen en omdat er toen in de trein nog geen controles waren kon ze die bij de familie overhandigen.

Met Pinksteren 1942 ben ik met mijn oudste broer Marinus ook nog naar Amsterdam op bezoek geweest. Zowel op de heenreis als op de terugreis hadden we geen problemen met controles. Die waren voor de reizigers wel spannend.

Omdat er steeds vaker beschietingen waren op treinen, heb ik treinreizen daarna tijdens de oorlog niet meer gemaakt.

U heeft het over beschietingen. Nou heb ik ook gehoord en gelezen over bombardementen en crashende vliegtuigen boven Harderwijk. Dat heeft u natuurlijk ook meegemaakt. Kunt u daar iets over vertellen?

In de loop van de oorlog waren de geallieerden begonnen de Duitse oorlogsindustrie en steden te bombarderen. Als het donker was en onbewolkt gingen we naar buiten om naar de eindeloze formaties bommenwerpers en de begeleidende jagers te kijken die naar het oosten vlogen.

Op een nacht, het zal in het voorjaar van 1943 zijn geweest, werd ons gezin wakker door een met veel lawaai laag overvliegend brandend toestel. De volgende morgen ben ik met een paar buurjongens gaan kijken naar de plek waar het was neergestort. Dat bleek rechts van de Kampweg (nu: Herman de Manstraat, red.) te zijn op een veld achter de FINO-fabriek. Gelukkig was die plek onbebouwd, zodat er geen burgerslachtoffers waren. Als het in onze buurt terecht was gekomen zouden er waarschijnlijk verscheidene slachtoffers zijn gevallen en huizen vernield.

Ook overdag waren er jachtvliegtuigen actief. Een keer zag ik in oostelijke richting een reeks jagers duiken, waarvan er bij het opstijgen eentje niet meer omhoog kwam. Later ben ik gaan kijken bij station Hulshorst en daar lag op de oever van de Leuvenumse Beek inderdaad een gecrasht toestel.

Boven de stad waren regelmatig Spitfires in actie te zien. De spoorbaan en het station waren vaak het doelwit. Op een zondag gingen we met onze vader wandelen. Op de overweg bij de Deventerweg werd links van ons de spoorbaan beschoten. We doken snel de struiken in om dekking te zoeken. Een man die er ook liep weigerde dat om zijn zondagse pak

Monument ter gedachtenis aan het gecrashte vliegtuig bij de Leuvenumse Beek en station Hulshorst (foto: Els Schrijver)

niet te beschadigen. Gelukkig liep het goed af. Doodsangst heb ik ondervonden bij een huis aan de Parallelweg vlak naast de spoorbaan. Wij gingen daar op bezoek bij de familie Hoeve. Het leek erop of de jagers daar ter plaatse hun bommen wilden gooien. In mijn herinnering is dat niet doorgegaan. Angstig was het wel.

Tijdens mijn lagere schooltijd (ik zat op School C op het Kerkplein) zagen we boven het water parachutes neerdalen uit een aangeschoten vliegtuig. Leden van de bemanning zijn neergekomen in de Hoogstraet, waarschijnlijk gewond, gevangen genomen en afgevoerd. Ik heb nooit iets over hun lot gehoord. In de haven lagen onder andere boten van de Holland-Veluwelijn. Door vliegtuigen met een stermotor, die zeer laag en dicht bij ons huis aan de Stadsdennenweg voorbij vlogen, werd een aanval uitgevoerd op een van de schepen, waarschijnlijk de Kasteel Staverden. Daarbij zijn doden gevallen. Hun uitvaart is gehouden in de Grote Kerk.

Ergens tussen Kerstmis 1944 en het nieuwe jaar heb ik op een zondag in de lucht een lange optocht van Duitse vliegtuigen van het Noorden naar het Zuiden zien vliegen. De meest uiteenlopende modellen, van lesvliegtuigen tot bommenwerpers. Later bleek dat deze eigenaardige verzameling op weg was voor het Ardennenoffensief.

Ook vonden wij vaak in de omgeving van Harderwijk zilverkleurige slierten, die door geallieerde vliegtuigen uitgeworpen werden om het werk van Stellung Hase te verstoren.

Wat heeft tijdens de oorlog de meeste indruk op u gemaakt?

Begin september 1943, vlak voor mijn 12e verjaardag, overleed mijn moeder. Het heeft natuurlijk niets met de oorlog te maken, maar dat was heel verdrietig, ingrijpend ook voor een gezin in een onzekere tijd en het heeft mijn verdere leven wel getekend. Een zus van mijn vader kwam bij ons in huis om voor ons te zorgen.

De oorlog maakte toch ongemerkt indruk op je als kind. Ik vond laatst nog een schetsboek van mijzelf uit mijn schooltijd. Daarin stonden tekeningen over oorlogssituaties met vliegtuigen.

Laten we het ook nog hebben over de voedselvoorziening. Wat heeft u gemerkt van de hongerwinter?

Ik was natuurlijk nog een kind, maar in mijn herinnering heeft ons gezin wat eten betreft geen grote nood gekend. Voedsel en brandstof was steeds

Tekening vliegtuig uit het schetsboek

minder te krijgen, alles was op de bon. In de laatste winter en voorjaar was het niet altijd goed. Bevroren aardappelen zijn niet lekker.

Een oom uit Amersfoort kwam in de oogsttijd geregeld per trein groente en fruit halen. Zijn vrouw had van lakens grote balen gemaakt waarin zijn buit gestopt werd.

De Harderwijkse Gasfabriek bleef in mijn herinnering tot kort voor de bevrijding leveren, ondanks een beschieting die een enorme vlam opleverde. Door de strijd om de Waalbrug was wel de stroomvoorziening uitgevallen. Wij konden gebruik maken van gasverlichting.

Om te stoken was er het hout dat wij en andere kinderen in de straat jatten van de volgeladen boerenkarren, die op weg waren naar de haven, waar het werd opgeslagen en doorgevoerd ten behoeve de bouw van Duitse stellingen.

In de hongerwinter kwamen er veel mensen per fiets over de Verkeersweg en langs de FINO-fabriek op weg naar het oosten en noorden van ons land. Bij de FINO werd er soep en ander eten uitgedeeld. Ook in het Piusziekenhuis konden mensen terecht voor wat eten. Ik zag er eens een man die zeer lang en grondig zijn bord zat af te likken. In het ziekenhuis heb ik met andere kinderen uit de parochie geholpen met zagen en hakken van hout waarmee de centrale verwarming werd gestookt. In het ziekenhuis lagen ook zieke of gewonde Duitsers en er liepen kinderen rond die duidelijk van Joodse afkomst waren!

Wat herinnert u zich nog van de bevrijding van Harderwijk op 18 april 1945?

Heel veel, van de dagen die er aan voorafgingen tot en met de Bevrijdingsdag zelf. Dat was een gebeurtenis die zo'n indruk op mij en andere Harderwijkers heeft gemaakt dat ik die nooit zal vergeten.

De paar dagen voor 18 april hing er een vreemde verwachtingsvolle sfeer in de lucht, ook letterlijk genomen want nagenoeg de hele dag vlogen er verkenningstvliegtuigjes rond. Voor de bevrijders was het belangrijk te weten of de op de vlucht zijnde Duitse troepen ook werkelijk uit de haven waren

vertrokken. Met onze buurman de heer Lieben hebben we die woensdagmorgen lang staan kijken naar de schamele resten van het Duitse leger die via de Stadsdennenweg richting haven gingen om vandaar uit over het IJsselmeer richting Holland te gaan.

Een tijd lang was het erg rustig tot we hoorden dat de Canadezen over de Stationslaan met hun tanks richting centrum reden, geflankeerd door de Infanterie. Ik ben toen met buurjongens snel naar de kruising van de Stadsdennenweg en de Verkeersweg gelopen om het zelf te zien gebeuren en het onvergetelijke blijde gevoel te ervaren dat het echt was.

Even later klonk er uit de richting van de zee een aantal mitrailleursalvo's die mij meteen deden besluiten om met grote spoed naar de Boulevard te lopen. Het was er een drukte van belang toen ik er aankwam. Veel Harderwijkers waren komen kijken naar de eindeloze rijen tanks die door de Bruggepoort de Boulevard op reden. In het gras langs de weg zat een groep gevangen genomen Duitsers, waaronder ook leden van de gehate Grüne Polizei. Die werden hartgrondig uitgescholden door een vrouw tussen de toeschouwers.

Een ander tafereel was de aankomst van een sloep met op de boeg een Duitser met een kapot geschoten kop waaruit naar het mij leek zijn hersens naar buiten kwamen. Hij werd naar het Pius gebracht waar hij ondanks zijn ernstige toestand niet vriendelijk door de nonnen schijnt te zijn ontvangen. Mijn favoriete foto van die dag is gemaakt op de Boulevard voor Hotel Zeezicht. Ik zit met de handen juichend omhoog in korte broek en kniekousen op een Canadese tank. Een mooie en blijvende herinnering aan 18 april 1945.

Cor Klijntunte op een tank van de Canadese bevrijders

tekst Lex Schuijl

Lex Schuijl is oud-militair, journalist en schrijver van boeken over de militaire geschiedenis

Jubileum Harderwijks Visserскоор De Aalzangers

DE OPRICHTING

De Aalzangers werden opgericht op 1 mei 1985 op initiatief van de heren Timmer en Gerrits. In 1984 maakte het Harderwijks Mannenkoor De Veluwse Zangers een uitstapje naar Mühlheim am Main (Bondsrepubliek Duitsland) voor een uitwisselingsconcert. Tijdens het verblijf in Mühlheim werd een feestavond gehouden en op dit feest traden zo'n tien leden van het mannenkoor op in visserijkleding en brachten zeemannsliederen ten gehore. Zij werden aangekondigd als De Aalzangers en het eerste optreden was een feit.

MEER DAN ÉÉN OPTREDEN

Johan Kok, lid van het toenmalige Aaltjescomité, was ook meegereisd en vond dat dit optreden ook iets voor Harderwijk zou zijn. Hij nam contact op met Wim Timmer en vroeg hem of een éénmalig optreden van De Aalzangers op het programma van Aaltjesdag kon worden gezet. Het visserskoor moest nog wel worden versterkt met een paar zangers en een accordeonist. Die werd gevonden in de persoon van Henny van Gilst. Het lag in de bedoeling een éénmalig optreden te verzorgen op die bewuste Aaltjesdag. Maar dat liep anders. Het ene na het andere verzoek voor een optreden kwam binnen en tot op de dag van vandaag zijn zij een graag geziene gast bij talrijke evenementen, zoals tijdens de Visserijdagen en op bruiloften, partijen en in verzorgingstehuizen.

Het koor had enthousiaste 'Harderwiekse' zangers, waarvan vaders, grootvaders en overgrootvaders hun oorsprong in de visserij hadden liggen. Onder leiding van Henny zongen en zingen zij over de zee, de golven, de vissers, hun vrouwen. Zij brengen het historische vissersleven en alles wat daar mee samenhangt weer tot leven.

UITGEBREID REPERTOIRE

Inmiddels heeft het koor een uitgebreid repertoire opgebouwd en is er sterk ingespeeld op de plaatselijke en regionale vraag. Het koor zingt op 's Heerenloo-Lozenoord en bij de jaarlijks door de Lions Club georganiseerde boottochten voor gehandicapten. Ook heeft de groep meegewerkt aan de Veluwade in Hierden, de Veluwe-week op Hoog Catharijne te Utrecht, de heropening van de Vischmarkt waar men live via de HALO te beluisteren was. Talloze verenigingen hadden en hebben een beroep op De Aalzangers gedaan.

GRAMMOFOONPLAAT

In mei 1986 werd de eerste grammofoonplaat, een EP uitgebracht. Het eerste exemplaar werd aan het gemeentebestuur van Harderwijk aangeboden. Een tweede schijf 'Hoor je het ruisen der golven' verscheen in maart 2004. Voorzitter Gerrit Kombrink overhandigde het eerste exemplaar aan burgemeester De Groot.

UITSTEL JUBILEUM

Het bestuur (voorzitter Sam Schaftenaar, penningmeester Jan de Groot, secretaris Gerard Petersen en algemeen adjunct Bert Schaftenaar) heeft voorlopig de feestavond en viering van het jubileum afgelast en doorgeschoven naar een latere datum. Ook zangactiviteiten zoals op Koningsdag, Aaltjesdag, bij de krans/bloemlegging op de Dam en dergelijke zijn allemaal komen te vervallen. Dit geldt helaas ook voor de verzorgingstehuizen.

Meer informatie is te vinden op website: www.deaalzangers.nl

Dankzij deze sponsors is het mogelijk een mooi blad uit te geven:

Bed BREAKFAST
DE STADSBOERDERIJ
HARDERWIJK
Weiburglaan 9, 3844 KZ Harderwijk
06 - 51 07 41 76

OGB
DESIGN
creative webdesign
www.ogb-design.nl

BRANDT MAKELAARS
Aankoop & verkoop
Verkeersweg 5
3842 LD Harderwijk
(0341) 41 64 26

leef
een merk met leef.nl
gewoonten.nl

Gert van Lunteren
Assurantiën BV
Stationsplein 126
3844 KR Harderwijk
0341-421921
www.gertvanlunteren.nl

Wim Buitenhuis

Nobelstraat 28
3846 CG Harderwijk
(0341) 41 76 17

Martijn Pijnenburg

furniture, Chinese and Japanese porcelain,
copper, clocks, paintings
DOORNHOF ANTIQUAIRS
Schapenhoek 7,12-14
3841 BM Harderwijk
Tel. +31 341-42 10 15

Lid van Atletiek in (NBO)
Handicapcompetities Nederland
Manolo Berenchina
Trainer Hardic Walking
Manolo Berenchina
Sch eidiuslaan 44
3843 CT Harderwijk
0341 - 421308

DRIES van den BERG
Stephensonstraat 2 Harderwijk
(0341) 42 37 23

Bos en Vrijhof
AANNEMERSBEDRIJF
Snippendalseweg 8 Hierden
(0341) 41 35 32

CATERING VANDENBERG
Het concept voor elk feest!!
Marconistraat 1
3846 AR Harderwijk
(0341) 46 04 04

esj esj vastgoed onderhoud
Lorentzstraat 5e
3846 AV Harderwijk
(0341) 46 01 75

VOF BEELEN
Autobedrijf vof Beelen
Auto & Machine Onderhoud
Fahrenheitstraat 36a
3846 BN Harderwijk
(0341) 452889

Jan E. Mons
Vrijwillig OV-ambassadeur
Privé contactgegevens
0341 42 04 20

Stichting
Herbouw Lutkepoort

Word voor minimaal € 50,00 sponsor van ons Vittepraetje. Wij vermelden u op de website (met link) en in ons blad. Mailen kan ook: info@herderewich.nl

Ja ik steun de uitgave van het Vittepraetje

naam

telefoon e-mail

en ik maak mijn bijdrage à € binnenkort over op
rekeningnummer IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92 t.n.v. Herderewich

datum handtekening

Herdenking bevrijding 18 april 1945

Tijdens het hoogtepunt van de coronacrisis hebben Joop Kooiman en Jan Kleberg een bloemstuk neergelegd bij het monument in de muur van Hotel Baars. Deze plaquette herdenkt de bevrijding van onze stad door de Canadezen.

(foto: Gert Morren)

Vittepraetje

De naam van ons kwartaalblad 'Vittepraetje' is een taalkundige vrijheid, gebaseerd op 'vitte' en 'praetje'.

Een 'vitte' was de naam van een handelskolonie in Scandinavië tijdens de late middeleeuwen. De Harderwijkse koggen voeren in de Hanzetijd onder andere naar Scandinavië. Op de zuidpunt van het Deense eiland Schonen had Harderwijk een eigen vitte, een stuk land met pakhuizen, winkels, kramen en werkplaatsen voor kooplieden en ambachtslieden. Ze woonden en werkten daar. Op de vitte golden dezelfde wetten en regels als in Harderwijk. Een vitte was dus een plaats uit de historie en ver weg van de stad Harderwijk.

Een 'praetje' is een kort gesprek over alledaagse dingen, of een korte verhandeling of lezing. Kooplieden en ambachtslieden op de vitte waren soms maanden van huis en konden in de winter vaak niet uitvaren voor de thuisreis. Tijdens hun verblijf daar moesten de kooplieden zich zien te vermaken en dat deden zij onder andere met het vertellen van verhalen. Ook na terugkomst in Harderwijk waren de sterke verhalen niet van de lucht.